

Kansalliskirjasto

Unioninakseli-teemasarja

1812
Helsinki
200 vuotta
1812-2012
Helsingfors
200 år som
Helsingfors
Helsinki
200 vuotta
1812-2012

**PLAN
over
HELSINGFORS
1911.**
Gemensamt och utöfadt af Stadsprovet.
Ingenör W. O. Lillie.
Skala 1:14,000
F. Lönnblad's Litogr. Tryckeri, Helsingfors 1911.

Kallion kirkko

Varsapuistikko

Kansalliskirjasto

Havis Amanda

Tähtitorninmäki

Allmänna byggnader.

1. Skolor	1003. Postkontor
2. Föreläsningssal	1004. Postkontor
3. Föreläsningssal	1005. Postkontor
4. Föreläsningssal	1006. Postkontor
5. Föreläsningssal	1007. Postkontor
6. Föreläsningssal	1008. Postkontor
7. Föreläsningssal	1009. Postkontor
8. Föreläsningssal	1010. Postkontor
9. Föreläsningssal	1011. Postkontor
10. Föreläsningssal	1012. Postkontor
11. Föreläsningssal	1013. Postkontor
12. Föreläsningssal	1014. Postkontor
13. Föreläsningssal	1015. Postkontor
14. Föreläsningssal	1016. Postkontor
15. Föreläsningssal	1017. Postkontor
16. Föreläsningssal	1018. Postkontor
17. Föreläsningssal	1019. Postkontor
18. Föreläsningssal	1020. Postkontor
19. Föreläsningssal	1021. Postkontor
20. Föreläsningssal	1022. Postkontor
21. Föreläsningssal	1023. Postkontor
22. Föreläsningssal	1024. Postkontor
23. Föreläsningssal	1025. Postkontor
24. Föreläsningssal	1026. Postkontor
25. Föreläsningssal	1027. Postkontor
26. Föreläsningssal	1028. Postkontor
27. Föreläsningssal	1029. Postkontor
28. Föreläsningssal	1030. Postkontor
29. Föreläsningssal	1031. Postkontor
30. Föreläsningssal	1032. Postkontor
31. Föreläsningssal	1033. Postkontor
32. Föreläsningssal	1034. Postkontor
33. Föreläsningssal	1035. Postkontor
34. Föreläsningssal	1036. Postkontor
35. Föreläsningssal	1037. Postkontor
36. Föreläsningssal	1038. Postkontor
37. Föreläsningssal	1039. Postkontor
38. Föreläsningssal	1040. Postkontor
39. Föreläsningssal	1041. Postkontor
40. Föreläsningssal	1042. Postkontor
41. Föreläsningssal	1043. Postkontor
42. Föreläsningssal	1044. Postkontor
43. Föreläsningssal	1045. Postkontor
44. Föreläsningssal	1046. Postkontor
45. Föreläsningssal	1047. Postkontor
46. Föreläsningssal	1048. Postkontor
47. Föreläsningssal	1049. Postkontor
48. Föreläsningssal	1050. Postkontor
49. Föreläsningssal	1051. Postkontor
50. Föreläsningssal	1052. Postkontor
51. Föreläsningssal	1053. Postkontor
52. Föreläsningssal	1054. Postkontor
53. Föreläsningssal	1055. Postkontor
54. Föreläsningssal	1056. Postkontor
55. Föreläsningssal	1057. Postkontor
56. Föreläsningssal	1058. Postkontor
57. Föreläsningssal	1059. Postkontor
58. Föreläsningssal	1060. Postkontor
59. Föreläsningssal	1061. Postkontor
60. Föreläsningssal	1062. Postkontor
61. Föreläsningssal	1063. Postkontor
62. Föreläsningssal	1064. Postkontor
63. Föreläsningssal	1065. Postkontor
64. Föreläsningssal	1066. Postkontor
65. Föreläsningssal	1067. Postkontor
66. Föreläsningssal	1068. Postkontor
67. Föreläsningssal	1069. Postkontor
68. Föreläsningssal	1070. Postkontor
69. Föreläsningssal	1071. Postkontor
70. Föreläsningssal	1072. Postkontor
71. Föreläsningssal	1073. Postkontor
72. Föreläsningssal	1074. Postkontor
73. Föreläsningssal	1075. Postkontor
74. Föreläsningssal	1076. Postkontor
75. Föreläsningssal	1077. Postkontor
76. Föreläsningssal	1078. Postkontor
77. Föreläsningssal	1079. Postkontor
78. Föreläsningssal	1080. Postkontor
79. Föreläsningssal	1081. Postkontor
80. Föreläsningssal	1082. Postkontor
81. Föreläsningssal	1083. Postkontor
82. Föreläsningssal	1084. Postkontor
83. Föreläsningssal	1085. Postkontor
84. Föreläsningssal	1086. Postkontor
85. Föreläsningssal	1087. Postkontor
86. Föreläsningssal	1088. Postkontor
87. Föreläsningssal	1089. Postkontor
88. Föreläsningssal	1090. Postkontor
89. Föreläsningssal	1091. Postkontor
90. Föreläsningssal	1092. Postkontor
91. Föreläsningssal	1093. Postkontor
92. Föreläsningssal	1094. Postkontor
93. Föreläsningssal	1095. Postkontor
94. Föreläsningssal	1096. Postkontor
95. Föreläsningssal	1097. Postkontor
96. Föreläsningssal	1098. Postkontor
97. Föreläsningssal	1099. Postkontor
98. Föreläsningssal	1100. Postkontor
99. Föreläsningssal	1101. Postkontor
100. Föreläsningssal	1102. Postkontor

SISÄLLYSLUETTELO

ESIPUHE Marianna Kajantie	4
AKATEMIAN KIRJASTOSTA KANSALLISKIRJASTOKSI Anni Mattsson	6
RAKENNETTU JA RAKENTAMATON KANSALLISKIRJASTO Rainer Knapas	12
ENGEL — MIES, JOKA RAKENSI KAUPUNGIN Roman Schatz	20
YLIOPISTON KIRJASTON MONDEENIT NUORETHERRAT Heikki Kaukoranta	24
KULTAKAUSI — HAIKAILUA, MUTTA MINNE? Harri Kalha	30
KEISARI KIERTOLAISENA — ALEKSANTERI I:N RINTAKUVAN VAIHEITA Liisa Lindgren	36

JULKAISIJA:

Helsingin kulttuurikeskus

KIRJOITTAJAT:

Marianna Kajantie

Harri Kalha

Heikki Kaukoranta

Rainer Knapas

Liisa Lindgren

Roman Schatz

TOIMITTAJA:

Anni Mattsson

GRAAFINEN SUUNNITTELU JA TAITTO:

Mika Ruusunen

Jorma Kettunen

ARKISTOKUVAT:

Helsingin kaupunginmuseo

Helsingin yliopistomuseo

Kansalliskirjasto

KANSI:

Yliopiston kirjasto. Kuva: A. Lindahl

Helsingin kaupunginmuseo.

KARTTA:

Kaupunkimittausosasto, Helsinki

PAINOPAIKKA:

Oy Litokset Ab, Vaasa

16 40

KANSALLIS
KIRJASTO

Esipuhe

”*Todellisella hyvällä ololla on muisti*”

(Gaston Bachelard: Tilan poetiikka)

Helsinki-Seura muistuttaa meitä kotisivuillaan siitä, että ympäristöä tulee vaalia, eikä siihen liittyviä erityisiä arvoja saa hävittää. Tämä on meidän kaikkien asia.

Koko tähänastisen elämäni Helsingissä asuneena muistiini on kertynyt paljon tarinoita ja kertomuksia, jotka liittyvät aina johonkin paikkaan tai rakennukseen. Rikhardinkadun kirjastossa minulta meni monta tuntia hukkaan, kun kaiken huomioni veivät muistot ensimmäisistä kolmiulotteisen elokuvan katselukokemuksista Kit-Catissa. Myöhemmin valtava rautapallo murskasi elokuvateatterin silmiäni edessä toisella puolella katuja. Mahtava leikkipaikka jäi Valtionarkiston uudisrakennuksen alle ja Makkaratalo korvasi mm. kaupan, josta vanhempien kanssa ostettiin ensimmäiset sukset. Paljon on menetetty, mutta enemmän on tallella.

”Mutta kaupunki ei kerro menneisyyttään, se sisällyttää sen itseensä kuin käden viivat, piirrettynä kadun kulmiin, ikkunaristikoihin, portaiden käsipuihin, ukkosenjohdattimiin, lipputankoihin; jokainen osa puolestaan on merkitty koukeroin, sahauskin, leikkauksin, kolhuin”, kirjoittaa Italo Calvino kirjassaan *Näkymättömät kaupungit*.

Muut eivät voi kokea omia henkilökohtaisia, hyvää oloa antavia muistojamme, siksi niitä on jaettava. Eräs Suomessa vieraillut hollantilainen arkkitehti kuvaili innostuneesti matkaansa metrolla itään siltojen yli ja vaeltelemaan kaupunginosassa, jossa rakentaminen on ottanut luonnon huomioon esimerkillisellä tavalla. Kontula sai uudet kasvat.

Kirjallisuus, elokuvat ja valokuvat ovat meillä ja muualla kertoneet kaupunkien tarinoita ja avanneet yleisönsä silmiä. Tunnettujen monumenttien rinnalle ovat tulleet kadut, kodit ja kaupat. Olet lukenut olemassa oleviin paikkoihin sijoitettuja kertomuksia, nähnyt ne näyttelyssä tai pimennetyssä salissa. Meistä useimmat ovat matkoillaan käyneet kahviloissa ja kulkeutuneet paikoissa, jotka ovat ”tuttuja”. Haluamme luoda niistä myös oman henkilökohtaisen kokemuksemme.

Tämä on aina mahdollista omassa kotikaupungissamme. Kädessäsi oleva pieni kirja kuuluu sarjaan, johon on kerätty yhden kadun varrelta muutamia eri paikkoihin liittyviä tarinoita. Näiden toivotaan herättävän lukijan kiinnostus ja halu kartuttaa omaa henkilökohtaista muistoalbumiaan uusilla kokemuksilla.

MARIANNA

KAJANTIE

Kirjoittaja on
Helsingin
kulttuurikeskuksen
osastopäällikkö.

Kansalliskirjasto

Kansalliskirjasto on Suomen vanhin ja suurin tieteellinen kirjasto. Kirjaston historian lasketaan alkavan vuodesta 1640, jolloin Turun kuninkaallinen akatemia perustettiin. Kirjasto muutti uuteen pääkaupunkiin Helsinkiin yliopiston mukana vuonna 1828. Arkkitehti Carl Ludvig Engelin suunnittelema kirjastorakennus Tuomiokirkkoa vastapäätä otettiin käyttöön vuonna 1845.

Engelin alkuperäinen kirjastorakennus kävi pian liian pieneksi kirjaston kasvaville kokoelmille. Arkkitehti Gustaf Nyströmin suunnittelema puoli-pyöreä laajennusosa Rotunda valmistui vuonna 1907. Nykyään koko Seepira-kortteli on kirjaston käytössä ja osa kokoelmista on sijoitettu korttelin maanalaiseen kirjavarastoon.

Taidetta kirjastossa

Kirjaston pohjoinen ja eteläinen sali ovat käytössä lukusaleina, Kupolisali toimii osittain näyttelytilana. 1800-luvulla päärakennuksen saleissa oli esillä veistoksia yliopiston taidekokoelmista. Monet salien seinä- ja kattomaalaus-ten motiiveista liittyvät eri tieteenaloihin. Pohjoissalissa on Magnus Enckellin maalaama Kultakausi vuodelta 1904. Alun perin Turun akatemian juhlasalissa ollut Aleksanteri I:n rintakuva on sijoitettu 1950-luvulla ulos kirjaston eteläseinustalle. Pronssisen keisari muistomerkin lisäksi kirjaston pihalla on kirjakeräilijä Matti Pohdon muistokivi.

Yleisölle avoin

Kansalliskirjasto on yleisölle avoin tutkimuskirjasto. Kirjaston kokoelmat painottuvat historiaan, antiikkiin ja keskiajan tutkimukseen, Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimukseen, kartografian historiaan, taiteiden tutkimukseen ja filosofiaan. Kokoelmiin kuuluu noin kolmen miljoonan kirjan lisäksi muuta aineistoa, kuten pienpainatteita, karttoja, julisteita, käsikirjoituksia ja nuotteja.

Kansalliskirjasto
Unioninkatu 36
00170 Helsinki

ma–pe klo 9–20
la klo 9–16, su suljettu

Akatemian kirjastosta Kansalliskirjastoksi

ANNI MATSSON

Kirjoittaja on Kansalliskirjaston satunnainen asiakas.

Engelin suunnittelema kirjaston päärakennus valmistui 1845. Suuret salit olivat tuolloin kokoelma- ja työtiloja. Kuvassa pohjoinen sali lukusalinä vuonna 1910. Kuva: I. K. Inha, Kansalliskirjasto, alkup. Museovirasto.

HTurun kimnaasi korotettiin kuninkaalliseksi akatemiaksi vuonna 1640. Akatemian kirjakokoelman perustan muodostivat kimnaasin noin 20 nidettä. Kirjaston kokoelmat kasvoivat ensin lahjoitusten ja ostojen, myöhemmin myös vapaakappaleoikeuden myötä. Hieman alle kahdessa sadassa vuodessa, vuoteen 1827 mennessä, kirjasto oli kartuttanut kokoelmiaan noin 40 000 niteeseen. Turun palo, joka syttyi 4. syyskuuta 1827, tuhosi suuren osan kaupungista ja kirjastorakennuksen kaikkine sen kirjoineen. Kokoelmasta pelastui ainoastaan noin 800 muualla lainassa ollutta nidettä. Nämä säilyneet niteet kuuluvat nykyisin Kansalliskirjaston Aboica-kokoelmaan.

Turun akatemia ja kirjasto sen mukana määrättiin siirrettäväksi Helsinkiin palon jälkeen. Kirjasto aloitti toimintansa Helsingissä väliaikaisissa tiloissa Keisarillisen Aleksanteri-yliopiston kirjastona vuonna 1828. Kokoelmiaan kasvattava kirjasto sai uusia merkittäviä lahjoituksia niin Suomesta kuin ulkomailtakin. Arkkitehti Carl Ludvig Engelin Senaatintorin kulmaan suunnittelema kirjastorakennus otettiin käyttöön 1845.

Kirjasto ja sen kokoelmat kasvavat

Päärakennuksen valmistuessa kirjaston suuret salit toimivat kokoelmajä työtiloina. Kokoelmien yhä kasvavassa myös kirjaston käyttö lisääntyi. 1830- ja 1840-luvuilla kirjaston asiakaina oli mm. Zacharias Topelius, J. V. Snellman ja Elias Lönnrot. Koko kirjaston ensimmäinen nimeltä tunnettu naisasiakas oli rouva E. Woldtscharsky, joka lainasi 17.7.1855 ranskan- ja saksankielistä kaunokirjallisuutta.

Päärakennuksen ensimmäinen suuri restaurointi tehtiin vuosina 1879–1880. Restauroinnin yhteydessä Severin Falkman maalasi kirjaston salien päätyihin maalaukset, jotka kuvaavat eri tieteitä. Koristemaalari Carlsson teki kupolisaliin arkkitehti Frans Sjöströmin suunnitelmien mukaiset lintuaiheiset maalaukset. Ne kuvaavat valppauden, viisauden, laulun ja voiman hyveitä. Kirjasto sai sähkövalot vuonna 1893, mikä mahdollisti kirjaston aukioloajan pidentämisen myöhemmäksi.

Alati kasvavien kokoelmien myötä myös kirjaston tilantarve kasvoi. Arkkitehti Gustaf Nystöm suunnitte-

Kupolili toimi pitkään kirjaston luettelosalina ja lainaustoimistona. Nykyään lainaustoimisto sijaitsee Rotundassa. Kuva: K. Hakli, Helsingin kaupunginmuseo.

li pääarakennuksen yhteyteen Rotunda-kirjavaraston, joka valmistui vuonna 1907. Ajan myötä pääarakennus lisäosineenkin kävi kirjaston kokoelmille pie-neksi. Toinen maailmansota pysäytti monet rakennussuunnitelmat ja vasta 1950-luvulla päästiin louhimaan maanalaisia varastotiloja Porthania-raken-nuksen alle. Kirjaston korttelin Fabiania-rakennus saatiin kirjaston käyttöön 1990-luvulla farmasian laitoksen muuttaessa Viikkiin ja uusi maanalainen kirjaluola valmistui korttelin alle vuonna 2001.

Sodat uhkana kirjakokoelmille

Engelille yksi kirjaston suunnittelun lähtökohdista oli paloturvallisuus. Kir-jastorakennus sijoitettiin erilleen muista rakennuksista ja sen ympärille istutettiin puita. Salit katettiin tiiliholveilla. Myös Nyström otti Rotundassa huomioon turvallisuuden suunnitellessaan sen rakenteet teräksestä sekä betonista.

Sodat ovat uhanneet kirjakokoelmia useita kertoja kirjaston historiassa. Turun akatemian aikoihin kirjasto joutui lähettämään kokoelmansa Tukhol-maan turvaan Ruotsin ja Venäjän sotien johdosta muutamaankin otteeseen 1700-luvulla. Kaksisataa vuotta myöhemmin, ensimmäisen maailman sodan aikana vietiin osa kokoelmista muutamaksi vuodeksi turvaan muualle. Sa-moin toisen maailmansodan aikaan, pommiuhan alta vietiin Rotundasta 200 000 kirjaa Helsingistä maaseudulle. Kirjastorakennuksen eteläpuolella sijait-seva Helsingin yliopiston pääarakennus sai osuman pommista helmikuussa 1944 ja mm. suuri juhlasali tuhoutui pahoin pommin aiheuttamassa palos-sa. Evakossakaan kirjat eivät täysin säästyneet tuhoilta, sillä makasiineissa ja kirkkojen kellareissa säilytettyjä kirjoja uhkasi pakkanen ja vesivauriot.

Kokoelmat

Vuonna 1707 myönnetyn vapaakappaleoikeuden myötä Turun akatemialla oli oikeus vapaakappaleeseen Ruotsin valtakunnassa painetuista julkaisuista. Kirjaston kokoelmat alkoivat kasvaa merkittävästi kuitenkin vasta 1700-lu-vun lopulla, jolloin Henrik Gabriel Porthan toimi kirjastonhoitajana. Port-han kartutti erityisesti suomalaisten julkaisujen kokoelmaa. Porthanin työn tulos paloi tuhkaksi Turun palossa lähes kokonaan.

Palon jälkeen kirjasto aloitti kokoelmien uudelleen kartuttamisen Hel-singissä. Palosta aiheutuneen kansainvälisen huomion seurauksena kirjasto sai runsaasti kirjalahjoituksia. Suomen suuriruhtinaskunnan aikana yliopis-to sai lisäksi Venäjällä painetuista julkaisuista vapaakappaleet. Kirjaston ko-koelmat kasvoivat alle neljännesvuosisadassa noin 50 000 niteeseen . Vuon-na 1857 kokoelmat käsittivät jo noin 100 000 nidettä. Kirjaston muuttaessa väliaikaistiloista Engelin suunnittelemaan kirjastorakennukseen, kokoel-mat jaettiin kolmeen osaan: kotimaisuuden kirjallisuuden kokoelmaan, ul-komaisen kirjallisuuden kokoelmaan sekä venäläisen ja slaavilaisen kirjal-lisuuden kokoelmaan.

Yksi Kansalliskirjaston kuuluisimpia erikoiskokoelmia on nykyään A. E. Nordenskiöldin tieteellinen kirjasto, joka käsittää mm. kymmeniä tuhansia ennen vuotta 1800 painettuja karttoja. Kirjaston vanhinpaan aineistoon kuuluvat 3. vuosisadalta eaa. peräisin olevat papurykset.

Kirjallisuus

Bibliotheca academica, Helsingin yliopiston kirjasto — Suomen kansalliskirjasto. Toim. Knapas, Rainer. Helsingin yliopiston kirjasto, Helsinki 2001.

Rahikainen Esko: Kansalliskirjasto. Teoksessa Itkonen, Satu ja Kaitavuori, Kaija (toim.): *Kansalliset kulttuurilaitokset.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2007.

Rakennettu ja rakentamaton Kansalliskirjasto

RAINER KNAPAS

Kirjoittaja on taide- ja kulttuurihistorian tutkija.

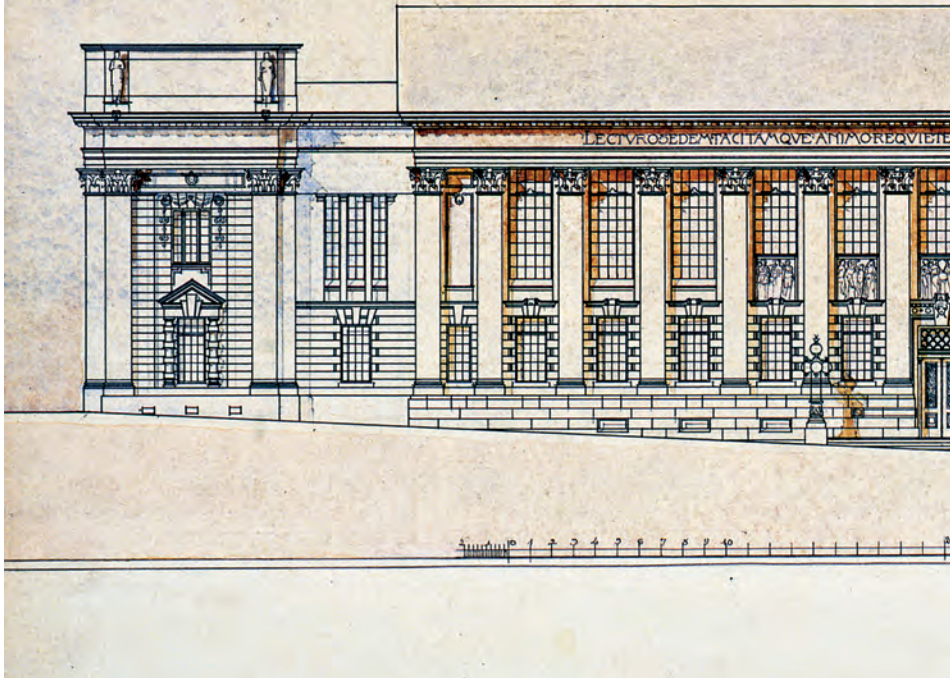
Engelin vaihtoehto yliopiston kirjaston julkisivuksi Unioninkadulle — suljetumpi ja vähemmän juhlava toteutettuun verrattuna. Keskellä suuri kyrillinen N-nimikirjain viittauksena keisari Nikolai I:een. Kolmijakoiset kaari-ikkunat viittaavat antiikin Rooman kylpylöihin inspiraation lähteinä. Kuva: Helsingin yliopistomuseo.

Kansalliskirjaston kortteli, vanhalta nimeltään "Seepra", osoitteessa Unioninkatu 36, on ollut 1800-luvun alusta 2000-luvulle saakka moninaisten rakennusprojektien kohteena. Näistä osa on toteutunut, osa jäänyt luonnos- ja piirustusasteelle. Tämän päivän tilanne on kuitenkin ymmärrettävissä vain tarkastelemalla sekä toteutettuja että toteuttamattomia rakennussuunnitelmia yhdessä. Molemmista on aina jäänyt jälkimaailmalle jotain ja voisi hyvinkin ajatella, että toteuttamattomien, haaveiksi jääneiden ja utooppisten projektien taustaideat ovat sittenkin olleet itse asiassa ohjaimessa usein vaivalloista ja katkelmallista uudisrakentamista.

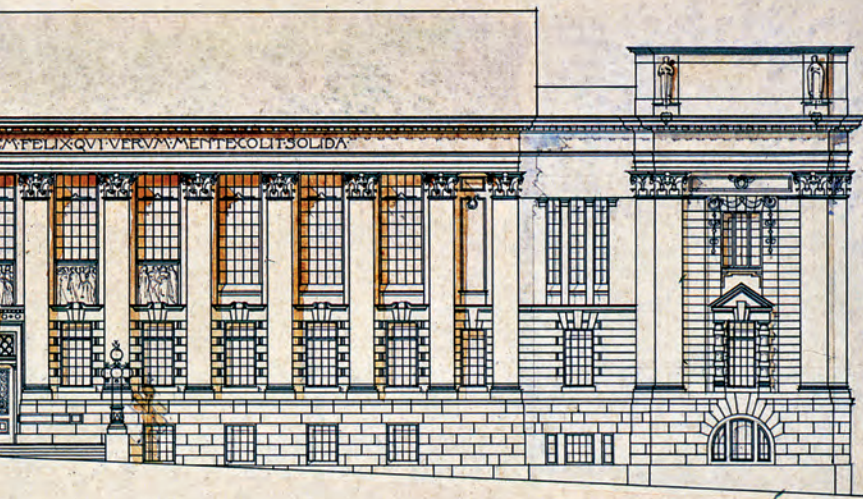

Gustaf Nyströmin kirjastokorttelin suunnitelma vuodelta 1914 oli osa yliopiston laajakantaista uudisrakennusohjelmaa ennen ensimmäistä maailmansotaa — samaan vaiheeseen kuuluvat mm. Siltavuoren fysiikan laitos ja Kaisaniemen kasvitieteen laitosrakennus. Kirjastoprojekti jatkoi arkkitehdin klassillis-monumentaalista, Säätytalon ja Valtionarkiston edustamaa suuntausta. Kuvassa julkisivuehdotus Fabianinkadulle. Ensimmäinen maailmansodan syttyminen elokuussa 1914 keskeytti monet muutkin Helsingissä vireillä olevat suuret rakennusprojektit, kuten Rautatieaseman, Kansallismuseon ja Meilahden klinikoiden aloitetut työt. Kuva: Helsingin yliopistomuseo.

H10

ALEXANDERS UNIVERSITETENS
BYGGNAD

FELIX QUI VERVAMENTE COLIT SOLIDA

0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 METERS

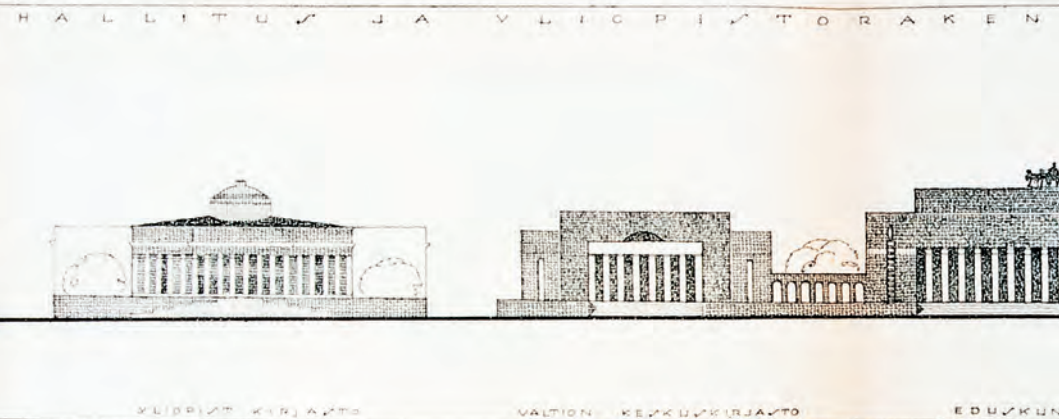
HELSINGFORS 1 APRIL 1894.
GUSTAF NYSTRÖM.

Engelin ja keisarin vaihtoehdot

Yliopiston päärakennukselle osoitettiin Helsinkiin muuton yhteydessä Senaatintorin länsilaidan koko kortteli, jota aiemmin oli kaavailltu kenraalikuvernementin virastotaloksi. Samaan päärakennuksen kortteliin Fabianinkadun puolelle suunniteltiin myös uutta Keisarillisen Aleksanterin-Yliopiston kirjastoa. Maaperä osoittautui kuitenkin pettäväksi ja uutta erillistä, istutusten ympäröimää ja paloturvallista 100 000 niteen kirjastoa varten pakkolunastettiin viereisen, kallioisen korttelin kaikki yksityiset tontit rakennuksiin. Arkkitehti C. L. Engel oli esitellyt ensimmäiset luonnospiirustuksensa kirjastosta keisari Nikolai I:lle tämän Helsingin vierailun yhteydessä vuonna 1833. Keisari piti näkemästään, ja Engel laati seuraavaksi kolme julkisivuvariantaan kovinkin erilaista vaihtoehtoa. Nikolai I valitsi näistä sen, josta Engel omien sanojensa mukaan itse piti vähiten. Piirustukset vahvistettiin 1836 ja kirjasto rakennettiin seuraavina vuosina. Se oli ulkoasultaan valmiina jo 1840, mutta otettiin lopullisesti käyttöön vasta vuonna 1845.

Ensimmäisen maailmansodan alla

Engelin suunnitteleman kirjaston sisätiloja ei koskaan viimeistelty arkkitehdin toiveiden mukaisiksi; salien holvien stukkokoristeet ja korkokuvat toteutettiin vain maalattuina 1881. Ensimmäinen suuri lukusali otettiin käyttöön 1893 ja kasvavia kokoelmia varten rakennettiin 1902–1907 arkkitehti Gustaf Nyströmin suunnitelmien mukaan pihan puolelle puolipyöreä kirjavarasto, Rotunda. Sisältä lisärakennus oli keskeltä avoin, viisikerroksinen lasikattoinen uutuus, jossa oli teräsbetonirunko ja moderneja jugendhenkisiä yksityiskohtia, sekä tilankäytön kannalta tehokkaat säteittäiset hyllyt.

Vuonna 1913 Nyström sai tehtäväkseen suunnitella kirjaston laajennuksen koko korttelin alalle. Korttelin muut rakennukset olivat valmistuneet eri aikoina 1840-luvulta lähtien, alun perin lääketieteellisen tiedekunnan ja farmasian laitoksen tarpeisiin. Laajennussuunnitelmien taustalla olivat kirjaston kokoelmien jatkuva kasvu, lukusalipaikkojen puute sekä yliopiston tällöin vielä erillisen Venäläisen kirjaston tilantarve.

Suur-Unioninkatu

Vuonna 1918 ryhdyttiin yliopiston piirissä suurisuuntaiseen suunnittelu-työhön. Komiteatyönä suunniteltiin koko yliopiston siirtämistä Meilahden alueelle, perusteilla olevien lääketieteellisen tiedekunnan klinikoiden yhteyteen. Kaupungin kanssa kaavailtu maanvaihto olisi ratkaissut kerralla monta ajankohtaista tilakysymystä: yliopiston päärakennuksesta piti tulla kaupungintalo, yliopiston kirjastosta kaupunginkirjasto. Uudesta kaupungintalosta oli jo 1910-luvulla järjestetty arkkitehtuurikilpailu ja muutenkin Helsingin tulevaisuudensuunnitelmat ("Suur-Helsinki") olivat juuri itsenäis-

Utooppinen Unioninkatu tasavallan alkuvuosilta. Komiteamietinnön kuvitusta vuodelta 1920, arkkitehti J. S. Sirénin luonnostelemat julkiset rakennukset nuoren tasavallan edustustarpeisiin jäivät kaikki toteuttamatta. Entinen venäläinen sotilassairaala muuttui yliopiston klinikaksi ja Pyhän Kolminaisuuden kirkko säilyi ortodoksisen seurakunnan käytössä, yliopiston vanhemmat klinikat Unioninkadun itäpuolella palvelivat tehtävissään pitkälle 1900-luvun jälkipuoliskolle saakka. Kuva: Kansalliskirjasto.

N U U T E N L A A J E N T A M I S E H D O T U S

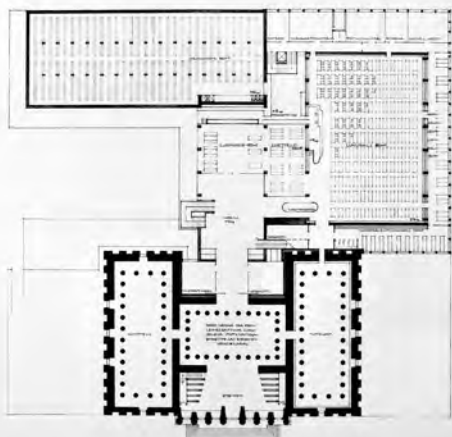
tymisen vuosina 1917–1918 mahtavimmillaan, vaikka maassa ei juuri taloudellisia resursseja ollutkaan.

Valtioneuvoston asettama komitea tutki niinikään Unioninkadun koko rakennuskannan uudistamista yliopiston kirjaston ja Kaisaniemen välillä 1918. Mietinnössä vuodelta 1920 ehdotettiin mm. aiemman venäläisen sotilassairaalan kortteliin ”valtion keskuskirjastoa”, ”oikeuspalatsia” ja sen pääkohdeeksi uutta eduskuntataloa. Raskaiden pylväsrivistöjen hallitsemien uudisrakennusten luonnospöytäkirjat laati arkkitehti J. S. Sirén.

Modernismin läpimurto

1930-luvulla arvioitiin uudelleen yliopiston uudisrakennustarpeita, ja myös kirjaston korttelin täydellistä uudisrakentamista harkittiin, Unioninkadun varrella olevaa vanhinta osaa lukuunottamatta. Vajaan parinkymmenen vuoden ikäinen Rotunda-osa tuomittiin yleisesti purettavaksi ja vuosina 1937 ja 1938 järjestetyt arkkitehtikilpailut täyttivät korttelin uudisrakennuksilla kirjavarastoja, lukusaleja ja toimistotiloja varten.

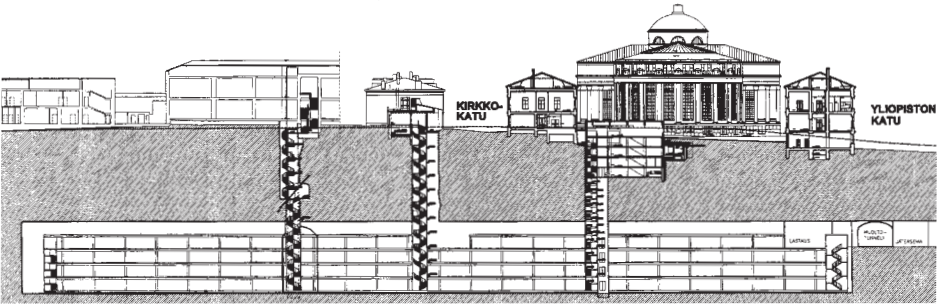
ISTON KIRJASTO / A /

Alvar Aallon palkitsematta jäänyt ehdotus kirjastokorttelin arkkitehtuurikilpailussa 1938. Kortteli on käsitelty vapaamuotoisena kokonaisuutena: vanha osa eräänlaisena museona, uusien osien näkyvimpänä olisi ollut suuri lukusali. Kuva: Helsingin yliopistomuseo.

Kilpailuehdotuksissa kärjistyivät myös arkkitehtien sukupolvierot ja tyylinmurros klassismista äärifunkcionalismiin, moderniin betoni-lasirakentamiseen. Esimerkiksi J. S. Sirén ehdotti kirjaston tilojen kaksinkertaistamista vanhan kirjastorakennuksen kanssa ulkonaisesti täysin identtisellä uudisrakennuksella, ”Engelin henkeen”. Kilpailut voitti nuori arkkitehti Aarne

Maanalainen, näkymätön Kansalliskirjasto: Unioninkadun kortteleiden alla on myös vuonna 2000 valmistunut syvälle kalliioon louhittu nelikerroksinen kokoelmavarasto, jossa on noin 70 hyllykilometriä säilytystilaa. Kuva: Arkkitehtitoimisto Jukka Turtiainen, Kansalliskirjasto.

Ervi ja sotien jälkeisinä vuosina kirjaston uudisrakennustarpeet kytkettiin hänen suunnittelemansa Porthanian laitosrakennukseen viereisessä korttelissa. Odottaessa kirjastokorttelin Fabianinkadun puoleisten vanhojen rakennusten purkamista ja 1930-luvun suunnitelmien toteuttamista, kirjastolle rakennettiin 1950-luvulla varastotiloja Porthanian alle, sekä maanalainen yhteys kirjaston vanhaan osaan.

Maan alla

1980- ja 1990-luvuilla vanhan rakennuskannan suojelun ja restauroinnin periaatteet olivat Suomessa muuttuneet perusteellisesti. Kirjaston toiminnan kannalta oli kuitenkin edelleen – kuten 1900-luvun alussakin – välttämätöntä keskittää palvelut, lukusalipaikat ja kokoelmien säilytystilat Unioninkadun ja Fabianinkadun väliseen kortteliin. 1800-luvun rakennusten tai Rotundan purkaminen kirjaston korttelista ei enää tullut kysymykseen, joten uudisrakentamisessa oli mentävä maan alle. Vuonna 2000 valmistui kirjaston korttelin suuri korjaus- ja uudisrakennusvaihe, jolloin entinen farmasian laitosrakennus lopulta liitettiin maanalaisella yhteydellä vanhempiin, varsinaisiin kirjastorakennuksiin. Näiden alle rakennettiin uusi kalliomakasiini kokoelmia varten. Maanpäällisten osien peruskorjauksen suunnitteli arkkitehti Ola Laiho, maanalaisen varaston arkkitehtitoimisto Jukka Turtiainen. Uudistetussa Fabiania-rakennuksessa on mm. Slaavilaisen kirjaston, Musiikkikirjaston, ns. Fennica-lukusalin ja erikoislukusalin tiloja.

Kirjallisuus

Knapas, Rainer: Tiedon valtakunnassa. Helsingin yliopiston kirjasto – Kansalliskirjasto 1640-2010. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2012.

Engel — mies, joka rakensi kaupungin

ROMAN SCHATZ

Kirjoittaja on
saksalaissyntyinen kirjailija.

Eteläinen sali veistoksineen
1800-luvun lopulla.
Kuva: C. Riis, Helsingin
kaupunginmuseo.

Carl Ludwig Engel vietti kaksikymmentäneljä vuotta Helsingissä. Sinä aikana hän ehti suunnitella viitisenkymmentä rakennusta, joista noin kolmekymmentä on vielä olemassa. Senaatintori ja Helsingin vanha keskusta ovat Engelin elämäntyö: tuomiokirkko, presidentinlinna, nykyinen kaupungintalo, yliopiston päärakennus, yliopiston kirjasto ja Valtioneuvoston linna ovat kaikki hänen kädenjälkeään. Harvoin yksi arkkitehti on päässyt antamaan leimansa kokonaiselle kaupungille kuten Engel Helsingille. Ja tietyllä tavalla saamme kiittää Helsingin kauniista uusklassisesta keskustasta Napoleonia.

Mutta aloitetaan alusta. Carl Ludwig Engel syntyi vuonna 1778 Berliinissä. Hänen isänsä oli muurari, ja nuori Carl Ludwig seurasi isänsä jalanjälkiä. Oppisopimuskoulutuksensa jälkeen hän opiskeli Berliinin Bauakademiella mitaustekniikkaa ja arkkitehtuuria.

Todistuksen mukaan hän oli tehnyt piirustukset koulua, virastotaloa, myllyä ja viljavarastoa varten. Hän sai kiitettäviä arvosanoja, ja erityisesti hänen "eleganttia" piirustustyyliään kehuttiin.

Tutkinnon jälkeen Carl Ludwig sai paikan Preussin rakennusvirastosta. Hän suunnitteli ehkä pitkää ja turvallista uraa Preussin hallintokoneiston pyöränä, mutta ei kauan ehtinyt nauttia eläkevirastaan. Napoleon voitti preussit vuonna 1806 Jenan taistelussa ja suurin osa Preussin valtakunnan rakennusprojekteista pysähtyi. Hyvästä koulutustaustastaan huolimatta Engel oli siis työtön.

Revalissa, nykyisessä Tallinnassa, etsittiin silloin kaupunginarkkitehtiä. Engel haki paikkaa, sai sen ja muutti vuonna 1809 Tallinaan. Muutama vuosi tämän jälkeen Napoleon ryhtyi sotimaan myös Venäjää vastaan, eikä Tallinnassakaan rakennettu enää juuri mitään. Engel oli taas vaila tuloja ja työtä, mutta nyt hänellä oli vaimo ja kaksi lasta.

Vuonna 1813 hän muutti perheineen Pietariin, jossa hän tutustui tehtailija C. R. Lomaniin. Loman palkkasi Engelin suunnittelemaan ja valvomaan sokeritehtaansa laajennustöitä Suomen suuriruhtinaskunnan silloisessa pääkaupungissa Turussa. Turussa Engel tutustui myös akatemian fysiikan professori Gustaf Gabriel Hällströmiin, jolta hän sai tehtäväkseen suunnitella akatemian tähtitorni.

Nämä Engelin ensimmäiset ansiot arkkitehtinä kantautuivat Helsingin uudelleenrakennuskomitean puheenjohtajan, Johan Albrecht Ehrenströmin korviin. Ehrenström etsi arkkitehtiä toteuttamaan Helsingin uutta asemakaavaa, ja kohtaaminen Engelin kanssa teki häneen voimakkaan vaikutuksen. Eräässä kirjeessään hän kuvailee tapaamistaan Engelin kanssa:

”Tutustuin eilen berliiniläiseen arkkitehtiin, joka tätä nykyä työskentelee herra Lohmanilla Turussa, ja olin aivan yllättynyt hänen lahjakkuudestaan. Hänellä oli joitakin töitä mukanaan, ja huomiotani kiinnititi niitä hallitseva jalostunut ja puhdas maku ja erityisesti se harvinaisen elegantti tapa, jolla ne on piirretty ja joka vetää vertoja parhaalle mitä olen tällä alalla nähnyt.”

Vuonna 1816 Carl Ludwig Engel valittiin suunnittelemaan tsaarille Ehrenströmin johdolla uutta pääkaupunkia. Hän oli hyvin tietoinen tehtävänsä ainutlaatuisuudesta. Hän kirjoitti:

”Hartain toiveeni näyttää siis toteutuvan, kun saan lähes rajattoman kentän lahjojeni harjoittamiseen ja käyttöön. Tämä lankeaa ja on langennut harvojen arkkitehtien osaksi ja lukeudun siis näihin onnellisiin. On harvinaisen ilmiö päästä rakentamaan kokonaisia kaupunkoja.”

Koti-ikävä ja kylmä

Siitä huolimatta, että hänen hartain toiveensa arkkitehtina toteutui, Engel ei koskaan kunnolla juurtunut Suomeen. Hän kaipasi koko ajan takaisin Berliiniin, suureen kaupunkiin ja maailman sykkeeseen. Helsingin asukasluku oli tuolloin reilusti alle kymmentuhatta, ja Engel valitti kirjeissään berliiniläisille arkkitehtiystävillään kulttuurielämän köyhyyttä ja ostosmahdollisuuksien vähyyttä. Sitä paitsi, hän ei koskaan oppinut suo-

mea, vaan puhui ruotsia ja sitäkin kuulemma muhkealla korostuksella.

Kaikesta pahin oli hänelle kuitenkin Suomen ilmasto. Engel sairasteli paljon, ja vähäisellä vapaa-ajallaan hän suunnitteli pakkomielteisesti venäläisiä uuneja ja erilaisia lämmitysjärjestelmiä. 19. toukokuuta 1823 päivätyssä kirjeessä hän sanoo ääneen sen, minkä jokainen Suomessa asuva tietää:

”Talvi on täällä kestänyt puoli ikuisuutta, merikin vapautui jäistä vasta viikko sitten ja meillä on vielä kaikissa mäkien syvänteissä suuria lumikinoksia, jotka eivät varmasti sula ainakaan kahteen viikkoon. Lisäksi puhaltaa jatkuvasti kylmä kaakkoistuuli, joka pakottaa edelleen käyttämään paksuvuorista takkia, vaikka on jo toinen helluntaipyhä. Sanalla sanoen ilmasto on inhottava, minkä voi olla huomaamatta ja unohtaa vain, kun on kädet täynnä työtä ja kun touhuaa koko ajan niin paljon, että päivät loppuvat kesken.”

Kun vuonna 1824 intendenttikonttorin johtajan virka avautui, se tarjottiin välittömästi Engelille, koska häntä pidettiin ainoana pätevänä ehdokkaana koko maassa. Nyt hän vastasi koko Suomen kaavoittamisesta ja rakentamisesta, pyrkimyksensä ”levittää parempaa arkkitehtuuria ja hyvää makua sekä enemmän tietoa käsityöläisille.”

Ensimmäiset kaksitoista vuottaan Helsingissä Engelit asuivat vuokralalla eri osoitteissa, vasta vuonna 1828 Carl Ludwig osti tontin Bulevardilta ja rakensi perheelleen ison talon, jossa oli kaiken kaikkiaan yhdeksän kakuunaa.

Engelin päätyönä pidetään yleensä Senaatintorin tuomiokirkkoa, mutta hän itse oli eniten ylpeä yliopiston kirjastorakennuksesta, joka valmistui 1840 ja jonka kupolialin esikuvana Engel käytti roomalaista kylpylää. Hän teki kolme vaihtoehtoista suunnitelmaa kirjastoksi. Yhden niistä hän piirsi sinisellä tussilla; sen, josta hän itse piti eniten. Tsaari, joka aina viime kädessä päätti Engelin piirustuksien toteuttamisesta tai muuttamisesta, valitsi kuitenkin toisen. Sen, minkä tänään tunnemme yhtenä senaatintorin kokonaisuuden kauneimpana rakennuksena ja yhtenä maailman kauneimpina kirjastoina.

Carl Gustav Engel ei lähtönsä jälkeen enää ollut koskaan käynyt Saksassa. Napoleonin vainoamasta työttömästä preussilaisarkkitehdista oli tullut arvostettu keisarillinen venäläinen rakennusintendentti. Hän kuoli 1840 luomassaan suuriruhtinaskunnan uudessa pääkaupungissa Helsingissä.

Kirjallisuus

Carl Ludvig Engelin kirjeet on julkaistu suomeksi, ruotsiksi ja saksaksi kirjassa *C. L. Engel Kirjeet Brev Briefe 1813-1840*. Toim. Sundman, Mikael. Helsinki-Seura, Jyväskylä 1989.

Yliopiston kirjaston mondeeenit nuoretherrat

HEIKKI KAUKORANTA

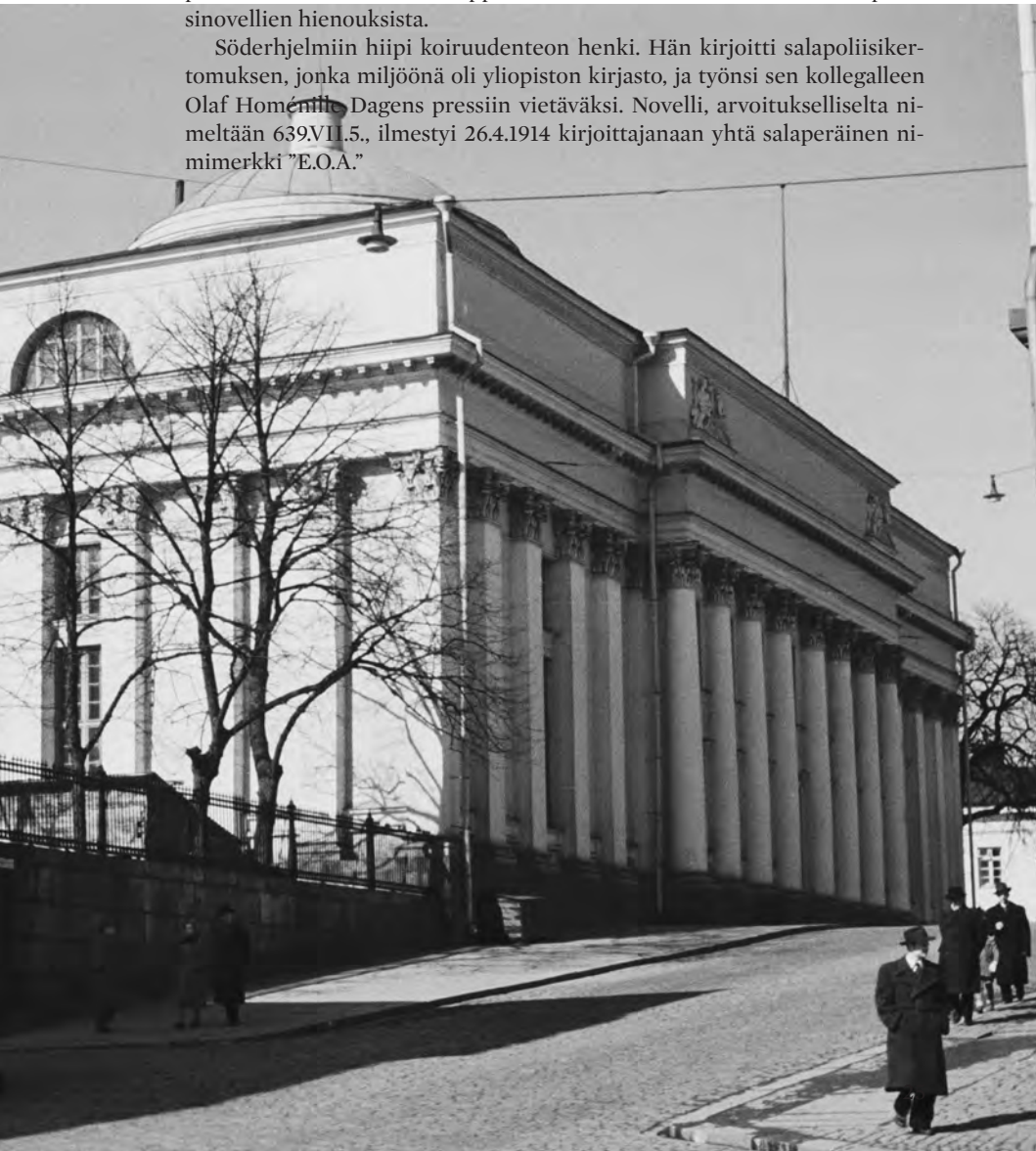
Kirjoittaja on suomentaja ja
Kansalliskirjaston entinen,
pitkäaikainen kirjastonhoitaja.

Kirjaston päärakennus sijaitsee osoitteessa Unioninkatu 36, pienen mäen päällä, vastapäätä Tuomiokirkon pääsisäänkäyntiä. Kuva: Y. Kohonen, Helsingin kaupunginmuseo.

Kun kahdenkymmenenkuuden vuoden ikäinen Henning Söderhjelm palasi keväällä 1914 jatko-opinnoiltaan ulkomailta takaisin Helsinkiin ja työpaikalleen Unioninkadun mäelle, Yliopiston yleiseen kirjastoon, hän ällistyi kovin. "Sisäpiiri" – Söderhjelmin likeisimmät kirjastokollegat – oli hänen poissa ollessaan ruvennut harrastamaan muutakin kuin teatteria, korkeaa kirjallisuutta ja elävää kuvaa. Se kävi tupakkatauoilla huomattavaa oppineisuutta osoittavia keskusteluita salapolii-sinovellien hienouksista.

Söderhjelmiin hiipi koiruudenteon henki. Hän kirjoitti salapoliisiker-
tomuksen, jonka miljöönä oli yliopiston kirjasto, ja työnsi sen kollegalleen
Olaf Homénille Dagens pressiin vietäväksi. Novelli, arvoitukselliselta ni-
meltään 639.VII.5., ilmestyi 26.4.1914 kirjoittajanaan yhtä salaperäinen ni-
mimerkki "E.O.A."

Mutta hetkinen. Millainen paikka tuo Yliopiston yleinen kirjasto oli vuonna 1914? Keitä siellä työskenteli? Ja ketkä kuuluivat ”sisäpiiriin”?

Amanuenssin työpäivä

Kirjasto – kaupungin levollisin paikka, todellinen rauhahan keidas, jommoiseksi sitä novellin 639.VII.5 alussa ylistetään – oli Carl Ludvig Engelin toteuttamana seissyt tuotantokäytössä Unioninkadun mäellä vuodesta 1845 ja saanut ahtautta lievittämään 1906 kylkeensä Gustaf Nyströmin piirtämän nk. uudisrakennuksen.

Uudisrakennuksen pihanpuoleisella ulkoseinällä oli lähes joka kerroksen kohdalla pieni parveke, viisi kaikkiaan. Moderni aika oli hiipinyt kirjastoonkin: siellä oli tuohon aikaan sähkövalo, klosetit, kaksi puhelinta ja kirjoituskonekin. Sekä hissi, joka kulki uudisrakennuksessa ensimmäisen kerroksen ja kellarin väliä.

Kesästä 1914 lähtien lukusali oli avoinna klo 10–8 ja lainaus klo 12–3. Koko ruljanssia pyöritti kirjastonhoitaja, varakirjastonhoitaja, kuusi vakinaista amanuenssia, tusinan verran ylimääräisiä amanuensseja, kaksi kirjoitusapulaista, kaksi vahtimestaria, kaksi vahtimestarin apulaista sekä lämmittäjä. Kun silmäilee listaa kirjastossa lyhyempiä tai pitempiä aikoja työskennelleistä, saa vaikutelman, että paikka oli suomalaisen, tosin valtaosin ruotsinkielisen, kulttuurin varsinainen Olympos.

Kirjastossa vallitsi – kuten Söderhjelm myöhemmin kirjoitti – ”tuskin järkiperäinen mutta nuorten opiskelijain kannalta sangen hyödyllinen järjestelmä”; sellainen, jossa joukko ylimääräisiä amanuensseja teki kolmen tunnin päivittäisenä työaikanaan erilaisia juoksupojan hommia. Työssä sai yleiskuvan kirjaston kokoelmista, eri opintosuuntien kirjallisuustarpeista ja henkilökohtaisen kontaktin yliopiston opettajiin ja tutkijoihin. Lisäksi työ tarjosi päivittäin katkon opiskeluun, sekä suurimman huvin, toverillisen seurustelun kirjaston vanhempien virkamiesten ja ahkerimpien tutkijoiden kanssa. Söderhjelm astui kirjaston palvelukseen vuonna 1909, ja hänelle läheisimmiksi tulivat pian kollegat Emil Hasselblatt, Ragnar Dahlberg, Olaf Homén sekä Holger Nohrström – ”sisäpiiri” siis.

Amanuenssien työaika alkoi ilmeisesti puoliltapäivin. Aluksi oli tuokio vapaata keskustelua: ”Siihen katso-

Amanuessi Holger
Nohrström oli
herrasmiehesalopoliisi
Corpwiethin esikuva.
Kuva: Kansalliskirjasto.

en, että kello sentään jo lähenee puolta yhtä ja se akateeminen neljännes, joka perinnäistavan mukaisesti on varattu amanuenssikollegion asioista keskustelemiseen, on siten ylittynyt, esitän, että [-] kollegion neuvottelut siirretään kokoukseen Fazerille klo 3:ksi.” Asioista, esimerkiksi teatterista, elävistä kuvista, kirjallisuudesta – uudesta lajista, salapoliisikertomuksista varsinkin – riitti puhumista myös tunnin välein uudisrakennuksen alimmalla parvekkeella tai talvisin pannuhuoneessa pidettyjen tupakkataukojen ajaksi. Ja kun asioista ei liene useinkaan tullut valmista kello kolmeen mennessä, niistä puhumista jatkettiin Fazerin tunnelmallisessa kahvilassa Aleksanterinkadun ja Kluuvikadun kulmassa, Selim A. Lindqvistin piirtämän basaarirakennuksen toisessa kerroksessa.

639.VII.5. aloittaa salapoliisikertomuksien sarjan — ja seuraamusten

Palataanpa tuohon Dagens pressissä ilmestyneeseen kertomukseen nimeltä 639.VII.5., jossa kuvailtiin mystisiä tapahtumia Yliopiston yleisessä kirjastossa. Taustalla häämötti Euroopan kireä suurpoliittinen tilanne – sota syttyi vasta kesällä 1914.

Selonteon mukaan kirjastoon tunkeuduttiin öiseen aikaan etsimään Saksan keisarin Wilhelm II:n nuoruusvuosinaan kirjoittamaa kevytmielistä kirjettä, joka saattaisi julkisuuteen joutuessaan kiihdyttää Ranskan äärikansallisten piirien mielialoja vallan sodan syttymiseen saakka. Kirje oli päätynyt Helsinkiin antikvaarisen kirjaostoksen yhteydessä.

Kirjastoon oli tultu uudisrakennuksen alakkaisia parvekkeita pitkin kaupamalla. Koska odotettavissa oli lisää tunkeutumisia, kirjaston amanuenssi Corpwieth asettui yöksi väijyksiin kirjastoon. Seurasi kiihkeä takaa-ajo pitkin kirjastoa, ja Corpwieth sai kiinni takaa-ajamansa. Tunkeutuja osoitautui saksalaiseksi aatelismieheksi, joka yritti pelastaa keisarinsa maineen, sekä siinä sivussa Euroopan mahdolliselta sodalta. Aatelismies ja Corpwieth etsivät, löysivät ja tuhosivat kirjeen. Sitä kauppatavarakseen mielinyt hämärämies, joka oli niin ikään tunkeutunut kirjastoon, joutui kertomuksen päätteeksi häpeään.

Kertomuksen julkaisemisesta keväällä 1914 koitui seuraamuksia. Yliopiston varakansleri tiedusteli, oliko jutulla todellisuuspohjaa, ja kirjaston korkeaa johtaja Georg Schauman joutui vastaamaan. Muitakin seurauksia oli. Vasta toimintansa aloittanut kustantaja Holger Schildt sai kuulla kirjastolaisten niin sanotuista detektivistisistä harrastuksista ja ylipuhui nämä kirjoittamaan kertomuksia lisää, kirjaksi asti.

Herrat amanuenssit Emil Hasselblatt, Olaf Homén ja Henning Söderhjelm kirjoittivat täytekyvät sauhuten pitkin syksyä. Maanantaina 7.12.1914 ilmestyi Schildtin kustantamana kuusi novellia käsittävä kokoelma nimeltä Herr Corpwieth, gentleman-detektiv, kirjoittajanimimerkinään Tre herrar.

Nyt koitui lisää seuraamuksia. Kirjastonhoitaja Schauman jyrähti jo heti samana päivänä. Hän kirjoitti ns. pakollisen määräyksen ja pisti alaisensa allekirjoittamaan sen. Kaupungilla oli kuulemma edellisestä lauantaista saakka levinnyt huhu, jonka mukaan nimeltä tunnetut Yliopiston yleisen kirjaston virkamiehet olisivat julkaisseet kirjan ”ilmeisenä pyrkimyksenään heittää kaunokirjallisuudessa muodossa hilpeyden kajoa sen laitoksen ylle, johon Yliopisto on mainitnut, ’Kolmeksi herraksi’ itseään kutsuvat virkamiehet palvelukseen ottanut [-]”.

Jos nyt joku sattuisi vielä harkitsemaan kirjaston ottamista kirjallisen tuotoksensa aiheeksi tai miljööksi, teksti oli toimitettava kirjoituskoneella kirjoitettuna ja salanimet marginaaliin avattuina Schaumanin nimittämän tarkastusosaston ennakkoon läpikäytäväksi — muuten oli odotettavissa toimenpiteitä.

Määräyksen allekirjoitti vajaan puolet amanuensseista, edellä mainituista kolmesta vain jo hieman varttuneemman ikäinen Hasselblatt. Ei myöskään — pantakoon merkille — Holger Nohrström.

Salapoliisien seikkailut saavat jatkoa

Mutta myöhäistä oli: kirjan painos hupeni kaupoista kovaa vauhtia, henkilöitä ja taustoja arvailtiin kaupungin ravitsemusliikkeissä, ja lehdistössä rupesi ilmestymään aivan muiden laatimia kertomuksia herrasmiessalapoliisin seikkailuista. Salapoliisiin, Herra Corpwiethin, esikuvaksi oli valikoitunut detektivismin harrastajista kovin, Holger Nohrström. Hän oli ilmeisen hyvin perillä kollegojen kirjoittamisista, sillä hänen kynästään lähtenyt, hyvin

myönteinen kirjan arvio ilmestyi vain kaksi päivää kirjan julkaisusta, keski-
viikkona 9.12.1914. Hän oli yrittävinään arvata, keitä kirjoittajanimimerkin
taakse kätkeytyy, mutta muka turhaan.

Yhä lisää seuraamuksia. Herrat kirjailijat Hasselblatt, Homén ja Söder-
hjelms seurasi sankarinsa uusien eskapadien selostuksia lehdistössä ja kyp-
syivät nopeasti, koska kirjoitukset olivat heidän mielestään näitesti sanoen
vaatimatonta tasoa. Ja kun ne olisi kumminkin ripustettu heidän kaulaansa,
he sanoutuivat niistä irti parilla elegantilla yleisönosastokirjeellä.

Ensimmäinen kirjeistä ilmestyi *Åbo underrättelser* -lehden yleisönosas-
tossa 8.1.1915 ja oli muka tri Watsonin lähettämä. Kirjoittajasta ei ole löyty-
nyt varmaa tietoa, mutta se on sen verran, sanoisiko, umpikiero, että se voisi
olla lähtöisin Olaf Homénin kynästä. Lopullisen luopumuksensa nuo kolme
herra toivat julki Dagens pressissä 25.1.1915. Sen tekstin tiedetään olevan
Homénin käsialaa.

Mutta kuinkas: vuonna 1916 ilmestyi 25 kappaleen yksityispainoksena sa-
laperäisen Mr. C:n kirjoittama kertomus Den gåtfulle dubbelgångaren. Siinä
ei ollut toimijana herra Corpwiethiä – ja kuinka olisikaan, jos on lupa otak-
sua, että juuri hän oli tuo 'Mr. C.' ja tarinan kertoja – vaan koko muu sisäpii-
ri: Bergdahl (Ragnar Dahlberg), Melón (Olaf Homén), Nässellöf (Emil Has-
selblatt), Råskjöld (Arne Jörgensen), Segerros (Runar Schildt) ja Söderholm
(Henning Söderhjelms). Sen oli kirjoittanut Corpwiethin fyysinen esikuva,
Holger Nohrström – jonka korpinmusta tukka oli antanut aiheen herras-
miessalapolisiin nimeenkin.

Myöhempien aikojen kollegasta on ollut tuiki rattoisaa – lohdullistakin
– nähdä, miten vuosisadan takaisilla nuorilla herroilla amanuensseilla riit-
ti energiaa muunkinlaiseen toimeliaisuuteen kuin kirja- ja lehtikokoelmien
kanssa painiskeluun: pitkälle kehiteltyyn, moniaalle haarautuvaan kirjalli-
seen kepposteluun.

Kirjallisuus

Salapoliisitarinat ovat tavoitettavissa suomenkielisinä teoksesta *Herra Corpwieth :
herrasmiessalapoliisi : hänen ensimmäiset seikkailunsa kolmen herran selostamina sekä
neljännen suomenkieliseen asuun saattamina. Kaksoisolennon arvoitus / kirjoittanut Mr. C. ja
suomentanut hra H. (suomentanut ja toimittanut Heikki Kaukoranta).*
Helsingin yliopiston kirjasto, Helsinki 2003.

Kultakausi — haikailua, mutta minne?

HARRI KALHA

Kirjoittaja on taidehistorian ja
sukupuolen tutkimuksen dosentti.

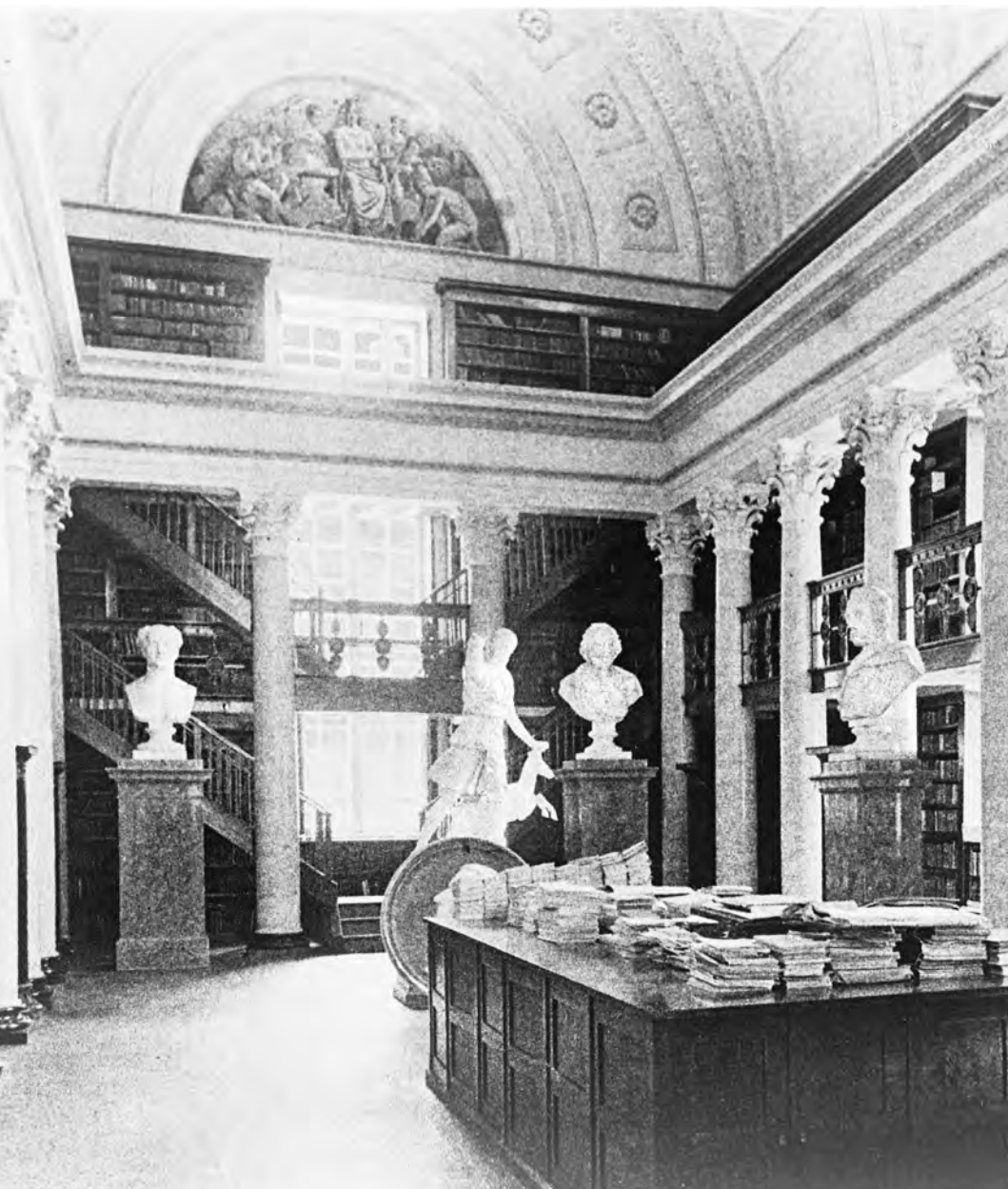
Kirjaston pohjoisen lukusalin
päätyyn valmistui vuonna 1904
Magnus Enckellin symbolistinen
maalaus Kultakausi. Lukusalin
toiseen päätyyn suunniteltiin
realistista maalausta kirjastosta,
joka jäi toteuttamatta.
Kuva: Kansalliskirjasto.

”**S**illä sellaista menneisyyden kuvaa ei voi saada takaisin, joka uhkaa kadota sellaisen nykyisyyden myötä, joka ei tunnista siinä itseään.” (Walter Benjamin, 1940)

Magnus Enckellin (1870–1925) maalaus Kultakausi (1904) tuo kirjaston pimeähkön pohjoissaliin kuulaan tuulahduksen ikuista kesää. Kohtaamme yli sadan vuoden takaisen romanttisen idyllin, joka herättää pikaisia mielikuvia suomalaisen taiteen paljon puhutusta kultakaudesta. Pysähtyessämme pohtimaan aihetta tajuamme, että maalaus haikaili jo syntyessään paljon kauemmas, Aatamin aikaan ja vähän Eevankin. Mitä kaikkea tähän ”paratiisilliseen alkutilaan” mahtoi sisältyä?

Kirjaston saleihin sijoitettiin korjaustöiden jälkeen 1870-luvulla yliopiston kokoelman veistoksia. Taiteilija Severin Falkman maalasi pohjois- ja eteläsalien päätyihin kuvat, jotka symboloivat eri tieteitä. Enckellin Kultakausi maalattiin teologian päälle. Kuvassa eteläsali 1890-luvulla. Kuva: Kansalliskirjasto.

Taiteellisesti maalaus tähyili reippaasti eteen eikä suinkaan taaksepäin. 29-vuotias taiteilija tarttui toimeen ystävänsä, estetiikan professori Yrjö Hirnin kannustamana 1899. He halusivat kirjastosaliin, Severin Falkmanin pölyttäneeltä tuntuneen Teologia-maalauksen tilalle, jotain modernia, kansainvälistä ja epäakateemista: tuloksena oli raikas tulkinta ikiaikaisesta ”tiedon puu” -aiheesta. Tukijana hankkeessa oli muun muassa Albert Edelfelt, joka toivotti lausunnossaan nuorekkaan uudistuksen tervetulleeksi Falkmanin ”kauhistuttavan banaalien maalausten” tilalle.

Maalaus valmistui maaliskuussa 1904. Aikalaisten taholta ja historian kuluessa Kultakausi sai osakseen kiitettävää suitsutusta. ”Alastoman naisvartalon kuvaus hivelee mieltämme”, kirjoitti Risto Sihtola vuonna 1945; teos on ”kahden ihmisen onnen täyten kuva”, josta ”kaikki väkinäisyys on loitolla”, vahvasti Enckellistä 1949 väitöskirjan laatinut Jaakko Puokka.

Nyky aika on kiinnostunut taiteilijan seksuaalisesta suuntautumisesta. Enckellin homoseksuaalisuutta ei käsitelty julkisesti ennen uuden vuosituhanteen vaihdetta – lähes 75 vuotta taiteilijan kuoleman jälkeen. Sellaiset teokset kuin Herääminen (1894) tai Heräävä fauni (1914) ovat kuitenkin ”kaapin aikakauden” homoikoneita, jotka suomalainen queer-väki on pitkään tunnistanut omaksi, vaietuksi historiakseen. Jo teosten nimet henkivät seksuaalista tiedostamisprosessia.

Miten Kultakausi istuu tähän kehikkoon?

Mikä on se ”kulta-aika”, jonne teos tähyää? Vastausta on haettava kuvan äärelle palaten ja tar-kentamalla katse pariskuntaan. Miehen, selällään maakaavan alastoman, kuvaus on yhtä aikaa raukeaa ja jäntevän aistillista. Nainen on kuvattu takaapäin, kuin poissaolevana hän katsoo kuvasta pois päin. Kahden hahmon keskinäinen kosketus toteutuu vaivoin, oksan välityksellä. On pakko kummastella, että kriitikon mielestä juuri ”naisvartalon kuvaus hivelee mieltämme” – naisvartaloahan ei tarkasti ottaen kuvata lainkaan.

Sen sijaan valo lankeaa auliisti miehen ihopinnalle. Se aktivoi katsojassa haptisen, kosketusaistillisen efektin: valo hivelee – ”sormeilee” – ihoa kuin aistielämystä yllyttäen. Enckell tuntuu muovanneen aistillista prioriteettijärjestystä huomioiden miehevän mallinsa piirteet, aina jäntevä käsivarsia ja varpaita myöten. Valo muovaa muotoa, mutta myös halua: avoimuus, aurinko ja aisti-ilottelu tuntuvat käyvän käsi kädessä.

Valon kosketus on olennainen tekijä myös taidehistorian näkökulmasta. Enckell organisoii samaan aikaan uraa uurtavaa jälki-impressionistisen taitteen näyttelyä Helsinkiin. Kansallisen taiteen aika on ohi, julisti Ranskaan tähyävä näyttely, joka osui samalle vuodelle Kultakauden kanssa. Voimme havaita, kuinka valo ja ilma hiipivät kuvaan – kuinka ne ottavat otteeseensa maalarin, joka oli tähän asti suosinut symbolismin karua ääriäviivaa ja synkkiä, sisäistettyjä (mielen)tiloja. Maalauksen toteutuksessa avusti toinen koloristi, Werner Thomé.

Entäpä sitten tuo kahden hahmon välinen epäsuhta – miksi etäisyys miehen ja naisen välillä? Kenties tarkoituksena on kuvastaa viattomuutta, etenkin naisahmolle ”luontuvaa” kainoutta – kysehän on kuitenkin jonkin sortin eroottisesta idyllistä, jota ei sopinut kuvata liian suorasukaisesti. Sivystäystä markkeeraava julkinen sijoitus asetti kuvalle siveellisiä vaateita. Mutta epäsuhtainen kuvaustapa kieli myös irrallisuudesta, melankolisesta kaipuusta toisaalle, jopa välinpitämättömydestä. Kuriton katse lukee tähänkin Enckellin kuvaan homoeroottisen impulssin. Katse laiskottelee luvattoman pitkään miehen ihopinnalla.

Itseäni kiehtoo samalla, kuinka nuoren miehen kädet kiertyvät oksien ympärille, ikään kuin hänet olisi kahlehdittu luonnon järjestykseen. Tarttuuko hän oksaan hakeakseen luonnosta lohtua, vai pitääkö oksa häntä otteessaan? Onko hän tiukemmin kiinni ”pahassa tiedossa” kuin sitä vienosti sormeileva nainen? Asentoaihe on niin erikoinen, ettei sitä voi pitää merkityssisällöltään sattumanvaraisena. Tarunomaista omeneaa ei ole, mutta oksa on ja pysyy. Luonnon järjestykseen liittyy väkevää melankoliaa: Enckellin Luonto on haikea, ellei peräti surullinen.

Luonto on myös ilmeisen perverssi. Enckellin passiivinen pariskunta ei vastaa yhteiskunnan toimeliaita ihanteita. Queer-teoreetikko Lee Edelmania mukailen, ”pervous”/queer edustaa vastavoimaa koko tulevaisuudelle ja kaikelle loogista muotoa edustaville yhteiskunnallisille rakenteille. Kulta-aika halajaa viattomuuden tilaan, mutta niin tehdessään se taittaa särmiä nor-

matiiviseen, kansalliseen heteroidylliin.

Historiallisessa kontekstissa teoksen viesti pelkistyy kuitenkin yksiselitteiseksi ja säännönmukaiseksi; aiheeksi nousee nuoren parin siveellinen yhätylö, se ”kahden ihmisen onnen täyteys”, josta Puokka kirjoitti. Vastaavasti Puokka halusi korostaa, ettei teoksessa ole mitään ”väkinäistä”, siis kieroa tai luonnotonta. Miesruumiin kuvauksessa ansioitunut taiteilija onnistui luomaan – ehkä tajuamattaan – moraalisesti oikeaoppisen, kansallista suoraselkkäisyyttä henkivän kuvan. Yliopiston kirjastoon tämä didaktiikka sopi – mutta niin sopii myös oman aikamme pyrkimys avartaa näkymiä marginaalista avautuviin rakosiin.

Enckellin kuoleman jälkeen Kultakausi päättyi Kotilieden Lääkärikirjaan (1933/1941), symboliseksi otsikkokuvaksi lukuun nimeltä ”Perinnöllisyysoppi ja rotuhygieniä”. Erikoinen julkaisuyhteys tarjoaa kouluesimerkin siitä, kuinka historia nyrjäyttää taiteen merkityksiä. Ajankohtaisiin tarpeisiin valjastettu Kultakausi osoitti nyt Kansan tulevaisuuteen. Häveliäs idylli visioi uutta, sisäsiistiä ja rotupuhdasta Suomea. Olimmepä maalauksen alkupe- räisistä tarkoituseristä mitä mieltä tahansa, näin karkeaksi tuskin soisimme sen viestiä kärjistettävän?

Nyky aika haluaa nauttia maalauksensa viattomammassa valossa. Näemme Kultakaudessa lähinnä auvoisen aistillista alkutilaa, kenties sitä ”polymorfista perverssiyttä”, josta Freud kirjoitti maalauksen syntyä aikoihin. Siis seksuaalisuutta ennen lokeroitujen seksuaalisuuksien aikaa – ennen koko ”normaalin” kategoriaa.

Tai sitten maalaus on vain vieno takautuma vailla ideologian painolastia: tuulahdus menneisyydestä, johon itse kukin meistä voi vapaasti heijastaa omat halunsa, tarpeensa ja toiveensa. Senkin Kultakauden ilmava autere sallii.

Kirjallisuus

Benjamin, Walter: *Messiaanisen sirpaleita*. Kansan sivistystyön liitto & Tutkijaliitto, Helsinki 1989.

Kalha, Harri: *Tapaus Magnus Enckell*. SKS, Helsinki 2005.

Kalha, Harri: ”Kuvataide siveellisyyden käsitesfäärissä: kaksi tapausta”, teoksessa *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen: poliittisen käsitteen historia*. Toim. Pulkkinen, Tuija ja Sorainen Antu. SKS, Helsinki 2011.

Puokka, Jaakko: *Magnus Enckell, Ihminen ja taiteilija*. Suomalainen tiedeakatemia & Otava, Helsinki 1949.

Sarajas-Korte, Salme, ”Kuva kuvan päälle”. *Taide* 1/2000.

Sihtola, Risto, 1945. ”Magnus Enckell”. *Taide* 5-6/1945.

Keisari kiertolaisena — Aleksanteri I:n rintakuvan vaiheita

LIISA LINDGREN

Kirjoittaja on kuvanveistoon erikoistunut taidehistorian dosentti.

Arkkitehti Engel otti Aleksanteri I: rintakuvan huomioon yliopiston päärakennuksen juhlasalia suunnitelllessaan. Rintakuva sai juhlallisen paikan salin keskipisteestä. Ivan Martosin suunnittelema veistos siirrettiin Kansalliskirjaston pihalle vuonna 1957. Kuva: K. Broschin piirrustuksen mukaan, Helsingin kaupunginmuseo.

Keisari Aleksanteri I:n rintakuva on kulkenut pitkän ja monivaiheisen matkan ennen päätymistään nykyiseen paikkaansa Kansalliskirjaston eteläpuoleiselle terassille. Kolossaalirintakuvan alkuperäinen sijoituspaikka ei ollut Helsingissä vaan Suomen ensimmäisen yliopiston Turun akatemian juhlasalissa.

Turun akatemian uudisrakennus oli suunniteltu ja rakennustyöt aloitettu 1800-luvun alussa, ennen Suomen sodan syttymistä. Arkkitehti C. C. Gjörwellin suunnitelmiin oli kuulunut juhlasaliin sijoitettava hallitsijan rintakuva. Ruotsin vallan aikaisessa Turussa hallitsijakuvan aiheena oli ollut Kustaa IV Aadolf. Sota päättyi Suomen irrottamiseen vanhan emämaan yhteydestä, minkä jälkeen ruotsalaisen hallitsijan muotokuvaa ei ollut sopivaa ajatellaan juhlasaliin. Samasta syystä hallitsija vaihtui myös akatemian juhlasalia koristavassa reliefisarjassa. Erik Cainbergin tekemän reliefisarjan viimeinen osa kuvaa entisen kuninkaan Kustaa III:n sijaan Aleksanteri I:n vierailua Turussa ja ylistää suuriruhtinasta Apollona.

Vieraillessaan uuden alusmaansa pääkaupungissa Turussa 1809 keisari antoi luvan teettää rintakuvansa akatemiatalon juhlasaliin. Akatemian konsistori tilasi teoksen arvostetulta pietarilaiselta kuvanveistäjäältä Ivan Petrovits Martosilta (1754–1835). Martos oli opiskellut Pietarin taideakatemiassa ranskalainen Nicolas-François Gillet'n oppilaana ja toimi sittemmin itsekin akatemian kuvanveiston opettajana. Aikalaistaiteilijoiden tavoin Martos hakeutui Roomaan, jossa hän työskenteli vuosina 1770–1780 ja perehtyi uusklassismin tyyli-suunnan ajanmukaiseen, ankaran ja viileän pidättyväiseen muotoon. Uusklassismin mestarien tapaan Martos oli arvostettu etenkin hautamuistomerkkien ja muotokuvien tekijänä. Keisari Aleksanteri I:stä hän teki useita muotokuvia.

Turun akatemia maksoi vuonna 1814 valmistuneesta, noin 130 cm korkeasta rintakuvasta 6800 ruplaa. Teoksen valoi pronssiin Vasili Ekimoff, joka on lisännyt suorittamansa valutyön merkiksi nimensä veistokseen. Uusklassismin periaatteiden mukaisesti keisari on kuvattu roomalaisena sotapäällikkönä, toogaan puettuna ja laakeriseppele päässään. Keisarillisen päättävistä, miltei käskevää ilmettä pehmentää suun tienoille hahmotettu aavistuksenomainen hymynkare. Veistos sijoitettiin paikalleen Turun akatemian juhlasaliin kesällä 1815.

Rintakuvan punertava jalusta on samaa Turun Vartiovuoren graniittia kuin akatemian juhlasalin pylväät. Jalustan piirsi arkkitehti Gjørwell. Lati-nankielisen inskription, jossa hallitsijaa kutsutaan ”isänmaan ja akatemian isäksi”, muotoili professori Johan Fredrik Wallenius. Roomalaisin numeroin merkityn vuosiluvun 1814 alla todetaan kaunopuheisesti: ”Effigiem musae servant, it fama per orbem”. Se kertoo muusien huolehtivan keisarin patasaasta, jonka maine kiirii maailmalle.

Yliopiston mukana uuteen pääkaupunkiin

Turun kaupunki tuhoutui lähes kokonaan tulipalossa vuonna 1827, minkä jälkeen akatemia määrättiin siirtämään toimintansa uuteen pääkaupunkiin. Helsinkiin siirretty instituutio sai nimekseen Keisarillinen Aleksanterin -yliopisto Suomessa, minkä merkinä päärakennuksen julkisivun päätykolmiota korosti heraldinen sommitelma, kullattu keisarin monogrammi kärpännahkaviittoineen ja kruunuineen.

Yliopiston mukana seurasi myös Turun palossa vahingoittumattomana säilynyt Aleksanteri I:n rintakuva. Arkkitehti Carl Ludwig Engel oli ottanut huomioon rintakuvan suunnitellessaan yliopiston päärakennuksen juhlasalia ja korostaessaan sen roomalaisklassisia piirteitä. Sotapäällikkö sijoitettiin vuonna 1832 kunniapaikalle uuden yliopiston juhlasalin keskipisteeseen. Veistos jalustoineen nostettiin korokkeelle Turusta tuodun mahonkisen ja kultakoristeisen kateederin taakse. Tältä keskeiseltä paikaltaan se näkyi ulko-oville asti juhlasalin ovien ollessa juhlatilaisuuksien aikana avoimina.

Keisarin rintakuva ehti hallita juhlasalia alttarimaisen kateederin takaa ko

Helsingin yliopiston kirjaston
lukusali vuonna 1945.
Kuva: H. Sundström,
Helsingin kaupunginmuseo.

konaisen vuosisadan kulttikuvan kaltaisenä. Suomen itsenäistymisestä huolimatta se pysyi paikallaan siihen asti, kunnes 1930-luvun oikeistoradikaalit ottivat tavoitteekseen poistaa kaikki suuriruhtinaskunnan aikaiset tunnukset ja vallan merkit. ”Ryssän muistot pois” -iskulauseen siivittäminä ylioppi-laat vaativat jopa Walter Runebergin toteuttaman Aleksanteri II:n patsaan poistamista Senaatintorilta. Äärinationalistinen kiihkoilu ei onneksi saanut sivistyneistön jakamatonta tukea taakseen. Levottomuuksien rauhoittamiseksi tervalla sotkettu keisarimonogrammi kuitenkin poistettiin. Keisarin rintakuva sai väistyä juhlasalista konsistorin saliin.

Aleksanteri I:n rintakuva oli tarkoitus palauttaa paikoilleen olojen rauhoituttua. Oli onni, että siirtoa ei ehditty tehdä, sillä näin veistös säästyi yliopiston juhlasalin tuholta helmikuussa 1944. Sodan loppuvaiheen dramaattisten pommitusten seurauksena Aleksanteri I siirrettiin Kansallismuseon pihalle. Kunnioittavasta kohtelusta ei ollut enää tietoakaan, kun jalustan koriste-lista ja pronssikirjaimetkin varastettiin. Vuonna 1957 kovia kokenut keisari kotiutettiin lähelle yliopistoaan, kirjaston eteläiselle terassille. Suoraviivais-ta, malliltaan yksinkertaistettua koriste-listaa lukuun ottamatta jalusta kun-nostettiin vuonna 1967 alkuperäisen kaltaiseksi.

Lähteekö keisari vielä kerran liikkeelle?

Ivan Martosin tekemän Aleksanteri I:n rintakuvan tarinaan liittyy sivujuon-teena keisarin marmorinen rintakuva. Pronssisen rintakuvan toimituksen yh-teydessä Turun akatemia sai vastaanottaa venäläisen kreivi Rumjantsevin lahjoituksena Aleksanteri I:n sekä kuningatar Kristiinan marmoririntakuvat. Yliopiston 350-vuotisjuhlallisuuksien yhteydessä vuonna 1990 Aleksanteri I palasi vielä kerran – tosin marmorikuvansa hahmossa – yliopiston juhlasa-liin. Kateederin taakse oli asetettu vierekkäin Aleksanteri I:n marmorinen rintakuva sekä ruotsalaisen Gustaf Göthen veistämä muotokuva Ruotsin ku-ningatar Kristiinasta, jonka aikana Turun akatemia oli vuonna 1640 perus-tettu. Keisarin marmorikuvan tekijästä ei ole varmuutta, mutta on mahdol-lista, että sekin on Martosin käsialaa.

Viime vuosina on jälleen keskusteltu rintakuvan sijoituspaikan sopivuus-testa. Kirjaston puistikko on syrjäinen, eikä pronssiveistos tahdo kestää sään armoilla, vaan valoksen kunto on selvästi huonontunut. On esitetty, että teos pitäisi siirtää suojaan ja parempaan paikkaan yliopiston päärakennuksen tai kirjaston sisätiloihin. Nykyisessä paikassa ympäröivän arkkitehtuurin mitta-kaava ei tee oikeutta rintakuvalle, joka on alun perin suunniteltu sisätiloihin.

Unioninakseli on vuoden 2012 juhlatatu! Unioninkatu, Siltasaarenkatu ja Kopernikuksentie muodostavat yhdessä Helsingin keskustan pisimmän suoran katuakselin. Tähtitorninmäen observatorion ja Kallion kirkon välille mahtuu paljon sekä henkilökohtaisia muistoja että kansallista historiaa. Helsingin kulttuurikeskus on koornut Unioninakselin tarinoita viiteen teemajulkaisuun **Helsinki 200 vuotta pääkaupunkina** –juhlavuoden kunniaksi. Koko kirjasarja löytyy sähköisenä osoitteesta: www.hel.fi/kulttuuri

Tämän kirjan teemana on **Kansalliskirjasto**. Mukana on viisi Kansalliskirjastoon liittyvää artikkelia seuraavilta kirjoittajilta: Harri Kalha, Heikki Kaukoranta, Rainer Knapas, Liisa Lindgren ja Roman Schatz. Artikkelit toimivat johdatuksena Kansalliskirjaston arkkitehtuuriin ja historiaan, Carl Ludvig Engeliin sekä kirjaston taideteoksiin.

Helsingin kulttuurikeskus
Helsingfors kulturcentral • City of Helsinki Cultural Office

ANNA
KULT
TUURIN
VÄRIT
TÄÄ